

УДК 378.147

**САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТА ЯК ФОРМА УДОСКОНАЛЕННЯ
ПРОФЕСІЙНО ЗНАЧУЩИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ****Г. В. ТОВКАНЕЦЬ**

Мукачівський державний університет

В статті розглядаються питання організації самостійної роботи студента та вплив її на формування професійно значущих якостей майбутнього фахівця. Виокремлюються види індивідуальної і колективної роботи студентів, функції викладача та студента в процесі організації самостійної роботи, етапи здійснення та рівні навчальної діяльності. Зазначено вплив самостійної роботи студента на формування цілеспрямованості, відповідальності, творчості.

Ключові слова: самостійна робота студента, індивідуальна робота, колективна робота, професійні якості.

Початок третього тисячоліття характеризується тим, що одночасно з формуванням світової ринкової економіки відбувається процес народження фахівця сучасного типу, в якому набувають особливого значення взаємовідносини як між учасниками економічної діяльності, так і між викладачами, що передбачає невпинне і послідовне впровадження технологічних, управлінських та інших рішень, які спрямовані на підвищення ефективності використання сучасних методів і принципів педагогічної діяльності в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу. Все частіше йде мова про формування конкурентоспроможної особистості фахівця.

Конкурентоспроможна особистість – це така особистість, яка здатна швидко й безболісно самостійно адаптуватися до постійних змін суспільних умов, науково-технічного прогресу й нових видів діяльності та форм спілкування за умови збереження позитивного внутрішнього психоенергетичного потенціалу й гармонії.

Проблема самовдосконалення майбутнього фахівця є на сучасному етапі актуальною, але особливо актуальною є проблема організації самостійної роботи студента у ВНЗ, що у значній мірі буде формувати його професійно значущі якості: цілепрямованість, наполегливість, відповідальність тощо.

Об'єкт та методи дослідження

Проблема організації самостійної навчально-виховної діяльності студента як дидактична проблема була предметом розгляду ряду вітчизняних та зарубіжних науковців: В. Андреева, О. Астахової, Ю. Бабанського, І.Прокопенка, В.Євдокимова, Б.П. Єсіпова, З. Курлянд, В. Луценко, П.Підкасистого, О.Смирнової, М. Фіцули, І.Харламова, Н.Шишкіної.

Так, О Астахова, І. Прокопенко, В. Євдокимов, П. Підкасистий, І. Харламов [2; 8; 12] надають великого значення самостійній роботі в процесі формування особистості, розглядають основні принципи, форми, методи організації, а також облік і контроль цієї діяльності.

В роботах сучасних дослідників [6] зустрічаємо визначення умов, від яких залежить успіх самостійної навчальної роботи. До них відносяться:

сформованість в учнів пізнавального інтересу до знань (ця умова забезпечується єдністю домашніх завдань та навчальної роботи на заняттях, зв'язок з життям, з практикою);

педагогічне керівництво і контроль з боку вчителів та батьків, які виховують відповідальне відношення до виконання домашніх завдань;

дотримання дидактичних принципів, зокрема принципу доступності навчання, а саме посиленості пропонованого домашнього завдання.

На думку Б.П. Єсіпова, самостійна робота при правильній її організації дає можливість розгорнутися індивідуальності кожного студента. Однією із важливих умов для цього є збудження і підтримання інтересу до знань з метою застосування їх на практиці [3, с.41].

Саме тому організація самостійної роботи в різних типологічних студентських групах передбачає особистісно-орієнтований підхід: для слабо встигаючих потрібно створювати спеціальні ситуації успіху шляхом добору таких завдань, які вони в цей момент зможуть виконати, і активного заохочення.

Ю. Бабанський визначає, що для сильних студентів важливо забезпечити можливість отримувати радість подолання особливих ускладнень при розв'язанні завдань підвищеної складності, тобто досягти відповідності рівня складності навчального завдання рівню можливостей тієї чи іншої типологічної групи [3].

Постановка проблеми

Підготовка спеціаліста, який би відповідав потребам сучасного ринку праці, має бути спрямована на формування особистісних якостей, що є невід'ємною складовою професійної компетенції. Економіст нової генерації – це фахівець, який має не тільки глибокі знання, вміння та навички, але й наділений новим економічним мисленням, здатний творчо підходити до вирішення економічних проблем, опанувати нові форми співробітництва з іноземними партнерами.

Слід зазначити, що під загальною назвою „Економіст” об’єднуються професії в різних галузях народного господарства (фінанси, зовнішньоекономічна діяльність, облік та аудит, маркетинг, менеджмент, економічна кібернетика, економіка підприємства та інші). У цих економічних напрямках менеджери (у перекладі з англійської мови „управлінець”, „керівник”) створюють особливу групу, оскільки в коло їхніх обов’язків входить, насамперед, задача організації та управління діяльністю певного колективу людей, що потребує від нього особливих якостей.

В.І. Андреев у своїй роботі „Саморозвиток менеджера” зауважує, що сучасний менеджер – це насамперед творча особистість, називаючи 50-60 основних характеристик менеджера. З точки зору його творчого потенціалу їх кількість складає десь приблизно 10-15. Саме на їх основі відбувається безперервний розвиток менеджера як творчої особистості [2, с.4]. Серед них найважливішими є такі, як сміливість у прийнятті рішень, комунікаційні здібності, цілеспрямованість, здатність до сприйняття нового, хист до комерційної діяльності (підприємливість), конструктивно-критичне мислення, прагматичність (практичність, спрямованість на справу), прагнення до успіху та лідерству тощо [2, с. 5]. Зазначені якості створюють той потенціал особистості, що забезпечує їй відносно стабільну роботу в умовах постійних технологічних змін, здатність вчитися протягом життя та набувати нові компетентності.

О. Смирновою в основу моделі підготовки фахівців було покладено категорію професійної діяльності, що дозволило визначити такі базові її характеристики [9, с.27]:

- проблеми (завдання), що мають вирішувати фахівці;
- шляхи, способи або прийоми, за допомогою яких вирішуються визначені завдання;
- функції (узагальнені характеристики основних професійних обов’язків);
- знання теоретичного або прикладного характеру, якими оперує в своїй діяльності фахівець;
- вміння та навички, що сприяють досягненню бажаних результатів;
- якості (індивідуально-типичні параметри) особистості, що забезпечують успішність дій в обраній галузі;
- ціннісні орієнтації та настанови особистості, необхідні для здійснення професійної діяльності.

Мета статті: розглянути самостійну роботу студента у ВНЗ як ефективну форму удосконалення професійно значущих рис майбутнього фахівця.

Результати та їх обговорення

Зазначимо, що психологічною умовою успішності самостійної роботи студентів є формування стійкого інтересу до обраної професії і методів оволодіння її особливостями, що залежать від наступних параметрів: взаємини між викладачами і студентами в освітньому процесі; рівень складності завдань для самостійної роботи; залучення студентів у формуючу діяльність майбутньої професії. Як будь-який вид людської діяльності, навчальна діяльність з психологічної точки зору є процесом розв'язування специфічних задач. Відмінність навчальних задач у процесі самостійної роботи від інших полягає в тому, що їхньою метою є зміна самого студента, яка полягає в оволодінні визначеними способами дії, а не в зміні предметів, з якими діє студент.

Оскільки при вивченні кожного предмета студенту важливо не тільки засвоїти навчальний матеріал, а й оволодіти культурою розумової праці, досвідом творчої діяльності, автори [64; 7, с.210; 9] у самостійній роботі виділяють такі уміння, які формуються у процесі самостійного опанування науковими знаннями: читання з різною метою (для засвоєння важливих деталей, для відповіді на запитання, для критичної оцінки, для розвитку словникового запасу, тощо); опрацювання першоджерел, користування книгою як знаряддям праці; пошук необхідної інформації; користування довідниками; конспектування; складання картотеки і користування нею; будівництва схеми спостережень; вірне моделювання процесу, за яким здійснюється спостереження; виділення головного; слухання, виділення на слух головного; аргументоване висловлювання своєї думки; коротке і стисле викладання своїх і чужих думок; логічне мислення; систематизація, класифікація явищ; бачення і розуміння причин і наслідків процесу виникнення і розвитку того чи іншого явища; аналіз фактів, вироблення узагальнення і висновків; самостійне визначення задачі та інше.

Підвищенню ефективності навчальної діяльності сприяють: система індивідуальних самостійних робіт, що поступово ускладнюються і сприяють загальному розвитку студентів; усвідомлення студентами теоретичних і практичних дій; розкриття особистої перспективи самостійної навчальної роботи; накопичення фонду мисленневих прийомів і підвищення рівня розумових операцій

Самостійна навчально-пізнавальна робота студентів – це різноманітні види індивідуальної і колективної діяльності студентів, які здійснюються ними на навчальних заняттях або у позааудиторний час за завданнями викладача, під його керівництвом, але без його безпосередньої участі [11,с.148].

Самостійна робота є завершальним етапом розв'язання навчально-пізнавальних завдань, які розглядалися на лекціях, семінарських, практичних та які виносяться на вивчення самостійно. Адже знання можна вважати надбанням студента тільки за умови, що він приклав для їх здобуття свої розумові і практичні зусилля.

Самостійна робота студентів сприяє формуванню самостійності, ініціативності, дисциплінованості, точності, почуття відповідальності, необхідних майбутньому фахівцю у навчанні і професійній діяльності: організовуючи самостійну роботу студентів необхідно передбачити забезпечення методичними рекомендаціями з вивчення усіх змістовних модулів у виді навчальних посібників, електронних варіантів, текстів лекцій, мультимедійних програм з фахових дисциплін, впроваджувати індивідуальні консультації, бесіди; поповнювати читальний зал навчально-методичною, науковою та фаховою літературою тощо.

Зауважимо, що СРС визначається як цілеспрямована, внутрішньо вмотивована, структурована самим суб'єктом діяльність. Її виконання вимагає досить високого рівня самосвідомості, рефлексивності, самодисципліни, особистої відповідальності. Усе це вказує на необхідність спеціальної, враховуючи психологічну природу явища, організації самостійної роботи не тільки і не стільки викладачем, скільки самим студентом.

У ході організації самостійної навчальної роботи викладач і студент повинні виконувати відповідні функції. Щоб методична система спрацювала на оптимальному рівні, студентові необхідно бути одночасно і об'єктом керування і суб'єктом, який створює процес руху від незнання до знання. Основними функціями керування в навчанні є: планування-координація навчальних дисциплін, що паралельно вивчаються, дидактична і методична діяльність викладання. Організація і керування самостійною роботою – це керування в межах конкретної навчальної дисципліни, у процесі якої передбачається формування у студентів інтелектуальних умінь і особистісних якостей.

Вивчення стану проблеми в практиці засвідчує, що викладачам у процесі занять необхідно звертати увагу на формування у студентів раціональних навичок розумової

діяльності: як працювати з навчальним матеріалом, як поділяти матеріал на смислові частини, як складати план до прочитаного, як виділяти головну думку. Тобто пропонувати такі завдання, виконання яких ставить студентів в умови самостійного прийняття рішень.

Головним фактором, що забезпечує успішне виконання самостійної роботи, є систематичне застосування вмінь і навичок працювати самостійно на лекції, послуговуючись методичними інструкціями (програмами, робочими зошитами). Ефективність самостійної роботи залежить від уміння розподілити бюджет часу.

Зауважимо, що зміст самостійної роботи над конкретною навчальною дисципліною визначається робочою навчальною програмою дисципліни та методичними рекомендаціями викладача.

Самостійна робота над навчальною дисципліною може включати:

- опрацювання теоретичних основ прослуханого лекційного матеріалу;
- вивчення окремих тем або питань, що передбачені для самостійного опрацювання;
- поглиблене вивчення літератури на задану тему та пошук додаткової інформації;
- підготовка до виступу на семінарських заняттях та підготовка до практичних (лабораторних) занять;
- систематизацію вивченого матеріалу перед іспитом;
- опрацювання та підготовку огляду опублікованих у фахових та інших виданнях статей;
- переклад іноземних джерел встановленої тематики;
- підготовка та оформлення схем, таблиць, графіків, діаграм тощо;
- підготовка інструктивно-методичних матеріалів до роботи у фоно- та відео-лабораторіях, комп'ютерних класах.

Методичне забезпечення самостійної роботи студентів повинне передбачати засоби самоконтролю (тести, пакети контрольних завдань, питання та завдання для самоконтролю).

Система керівництва індивідуальною самостійною роботою студентів охоплює: чітке її планування, детальне продумування її організації, безпосереднє або опосередковане керівництво з боку викладача, систематичний контроль за поетапним і кінцевим результатами самостійної роботи студентів, оперативне доведення до відома студентів оцінки результатів їх самостійної роботи і внесення відповідних корективів у

її організації. До індивідуальної роботи відносяться творчі й індивідуальні навчально-дослідні завдання, зокрема:

- виконання розрахунково-аналітичних робіт, курсових та дипломних проєктів;
- дослідження практичних ситуацій;
- підготовка реферативних матеріалів на актуальні теми з елементами наукового дослідження та його презентація;
- власних досліджень до олімпіад, конференцій;
- написання есе;
- складання і розв'язування задач;
- розробка моделей, явищ і процесів;
- анотація опрацьованої додаткової літератури;
- розробка і розв'язування тестових завдань;
- розробка поурочних планів і конспектів уроків;
- порівняльна характеристика вивчених явищ, процесів тощо;
- написання творів, газетних статей, складання віршів, розробка сценаріїв, літературні переклади;
- виконання в індивідуальному порядку вправ різного рівня складності;
- анотація прочитаної літератури з елементами науково-дослідної роботи;
- пошук в комп'ютерних мережах додаткового навчального матеріалу до запропонованих викладачем тем з економічних дисциплін;
- анотації до відеофільмів, переглянутих у відео-лабораторіях; аналіз шкільних підручників;
- збір інформації та ознайомлення із зарубіжним досвідом, що стосується певної економічної чи навчальної проблеми.

Самостійна та індивідуальна робота студентів повинна забезпечуватися всіма навчально-методичними засобами, необхідними для вивчення конкретної навчальної дисципліни чи окремої теми: підручниками, навчальними та навчально-методичними посібниками, методичними рекомендаціями (вказівками), практикумами, конспектами лекцій, навчально-лабораторним обладнанням, електронно-обчислювальною технікою, науковою літературою та періодичними виданнями.

Організація самостійної роботи з виконанням навчального завдання умовно може охоплювати три етапи.

1. Підготовка студента до виконання завдання, теоретичне, психологічне, організаційно-методичне і матеріально-технічне забезпечення самостійної роботи. Теоретична готовність студента виявляється в його інтелектуальній підготовці, тобто у здатності застосовувати свої знання для виконання завдання. Практична підготовка полягає у здатності оптимально планувати самостійну роботу, вміло використовувати конспект лекцій, підручники, посібники, комп'ютер, розумові операції (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, класифікацію та інше).

Психологічна готовність студента передбачає передусім наявність у нього мотивів до виконання конкретного завдання. Для того, щоб поставлене перед студентом завдання стало мотивом його розумової, практичної діяльності, воно повинно бути ним сприйняте. Внутрішнє сприйняття завдання починається з актуалізації мотиву, що спонукає студента до виконання поставленого завдання, а відповідно до організації своєї самостійної роботи.

Успіх підготовчого етапу залежить і від організаційного, методичного, матеріально-технічного забезпечення самостійної роботи студента (забезпеченість літературою, методичними рекомендаціями, наявністю посібників, інформаційно-комп'ютерною базою тощо).

2. Безпосереднє виконання навчального завдання. Це найважливіший і найвідповідальніший етап самостійної роботи студента. Оскільки навчальне завдання найчастіше постає у навчально-пізнавальній формі, то в процесі його виконання беруть участь усі психічні процеси, які забезпечують пізнавальну активність: відчуття, сприйняття, уява, пам'ять, мислення, увага та інші. На ефективність виконання завдання впливають такі особисті якості студента, як цілеспрямованість, наполегливість, відповідальність тощо.

3. Аналіз виконаного завдання. Є завершальним етапом виконаної роботи. Під час аналізу студент оцінює (методом самоконтролю, іноді взаємоконтролю) якість і час виконання завдання, ефективність використаних у процесі самостійної роботи методів і засобів.

Підкреслимо, що самостійна робота передбачає репродуктивні і творчі процеси в навчальній діяльності студента. З огляду на це варто виділити три її рівні: репродуктивний (тренувальний), реконструктивний, творчий (пошуковий). Репродуктивна самостійна робота виконується за певним зразком: розв'язування задач, заповнення таблиць і схем тощо. Пізнавальна діяльність студента виявляється у

пізнанні, осмисленні, запам'ятовуванні. Метою такого типу самостійних робіт є закріплення знань, формування умінь і навичок. Реконструктивна самостійна робота передбачає перебудову рішень, складання планів, тез, анотацій, написання рефератів та ін. Творча самостійна робота потребує аналізу проблемних ситуацій, отримання нової інформації. Студент самостійно обирає метод розв'язання завдання (навчально-дослідні завдання, курсові і дипломні роботи).

Важливо уже з перших занять у ВНЗ пояснити студентові, що вивчення першоджерел має свої особливості. В процесі читання таких матеріалів студенти вимушені долати багато труднощів. Тому робота з першоджерелами передбачає:

- оглядове читання першоджерел з метою набуття уявлень про предмети, явища описані в книзі; вибір інформації з питань, які цікавлять студента;
- уважне читання першоджерел, спрямоване на сприйняття інформації з метою засвоєння наукових понять;
- поглиблене вивчення першоджерел з метою закріплення знань;
- повторне читання першоджерел з метою закріплення знань.

Все це вимагає розподілу джерела на частини; виділення місць, в яких викладена теза, що відтворює головну думку; обґрунтування тези та висновків; точного розуміння наукових понять (при ускладненні слід звертатися до словників; якщо немає словника, необхідно виписати незрозумілий термін з метою наступної роботи над ним); глибокого аналізу матеріалу з метою запам'ятовування та усвідомлення закономірностей.

Важливо зрозуміти, що автор використовує раніше вивчене з метою отримання нових знань. При незгоді з автором необхідно намагатися глибоко зрозуміти його думки, а потім вже вдаватися до критичного аналізу їх. Крім того, читання першоджерел передбачає:

- деякі пропуски незрозумілих місць книги з метою повернення до них, перечитування їх;
- зосередження уваги на місцях, що підкреслені автором;
- аналіз матеріалу, який поданий в числах; визначення ідеї, що закладена в числа;
- перевірка цитат, що зустрічаються в тексті, вияв ступеня обґрунтованості автором положень, протиріч у висловлюваннях.

У процесі роботи з книгою студенту необхідно вести деякі записи. Значення записів багатогранне. В ході записів використовуються всі види пам'яті: зорова,

слухова, логічна, механічна, що впливає на міцність засвоєння. Записи допомагають у більш глибокому розумінні матеріалу. В подальшому записи можна використовувати з метою повторення, додаткового усвідомлення матеріалу, тез, конспекту, виписки, цитування, підготовки реферату, доповіді, складання анотації, резюме, рецензії.

Висновки

Таким чином, самостійна робота є найвищою формою навчальної діяльності за критерієм саморегуляції і цільової спрямованості; вона може диференціюватися залежно від джерела керування, характеру спонукання. Звичайно, проблема формування у студентів уміння вчитися самостійно переростає у проблему попереднього підвищення навчальної мотивації, виховання інтересу до навчання. Таким чином, всі фактори, пов'язані з пізнавальною активністю, стають більш усвідомленими і дієвими, підсилюється їх роль у навчальній діяльності, зростає активність студентів у перебудові мотиваційної сфери.

На нашу думку, потребують подальшої розробки та сучасних трактувань такі проблеми, пов'язані з організацією самостійної роботи у ВНЗ, як створення нової за характером і способом реалізації науково-методичної бази і насамперед модульних технологій і програм з усіх дисциплін (методичні кабінети для самостійної роботи студентів, комп'ютерні класи тощо); створення сучасного інструментарію оцінки, що контролює діяльність студентів і викладачів вищої школи; організація ефективної системи контролю самостійної роботи студента.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андреев В.И. Саморазвитие менеджера [Текст]: / В.И. Андреев. – М.: Народное образование, 1995. – 160 с.
2. Астахова О.В. Трансформація соціальних функцій вищої освіти в сучасних умовах [Текст]: навч. посібник з соціології освіти для магістрантів, аспірантів, викладачем вищої школи / Олена Астахова; заг. ред. О.В. Астахової. – Х.; Знання, 1999. – 75 с.
3. Бабанський Ю.К. Вибрана педагогічна праця [Текст]: підручник / Ю.К. Бабанський. – М.: Знання, 1989. – 560 с.
4. Єсіпов Б.П. Самостійна робота учнів на уроках [Текст]: навч. Посібник / Б.П. Єсіпов. – М.: Навч. пед. гіз., 1980. – 112 с.
5. Педагогіка вищої школи: Навч. посіб. / Курлянд З.Н., Хмельюк Р.І., Семенова А.В. та ін.; За ред. Курлянд З.Н. – К.: Вища школа, 2005. – 399 с.
6. Кучер З.С. Організація самостійної роботи майбутніх вчителів обслуговуючої праці в системі модульного навчання [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук.: (13.00.04 – теорія і методика професійної освіти) / Кучер Зоя Сидорівна; Націон. Акад. держ. прикорд. служби України ім. Богд. Хмельн. – Хмельницький, 2006. – 20 с.
7. Луценко В.В. Організація самостійної роботи студентів в умовах особистісно-орієнтованого навчання [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук.: (13.00.04 – теорія і

методика професійної освіти) / Луценко Вікторія Вікторівна; Харк. держ. пед. унів. ім. Г.С. Сковороди. – Харків, 2002.- 24 с.

8. Підкасистий І.Ф. Педагогічні технології [Текст]: навч. посібник / І.Ф. Прокопенко, В.І. Євдокимов; за заг. ред. І.Ф. Прокопенко. – Х.: Колегіум, 2006. – 224 с.

9. Смирнова Е.Э. Пути формирования модели специалиста с высшим образованием / Е.Э. Смирнова. – Л.: ЛГУ, 1977. – 140 с.

10. Шишкіна Н.О. Організація самостійної роботи студентів у процесі вивчення юридичних дисциплін у вищому навчальному педагогічному закладі [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук.: (13.00.04 – теорія і методика професійної освіти) / Шишкіна Наталія Олександрівна; Харк. держ. пед. унів. ім. Г.С. Сковороди. – Харків, 2002. - 21 с.

11. Фіцула М.М. Педагогіка [Текст]: підручник / М.М. Фіцула. – К.: Академія, 2000. – 544 с.

12. Харламов, І. Педагогіка [Текст]: навч. посібник / Ігор Харламов. – М.: Вища школа, 1990. – 128 с.

АННОТАЦИЯ

САМОСТОЯТЕЛЬНАЯ РАБОТА СТУДЕНТОВ КАК ФОРМА СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНО ЗНАЧИМЫХ КАЧЕСТВ БУДУЩЕГО СПЕЦИАЛИСТА

В статье рассматриваются вопросы организации самостоятельной работы студента и влияние его на формирование профессионально значимых качеств будущего специалиста. Выделяются виды индивидуальной и коллективной работы студентов, функции преподавателя и студента в процессе организации самостоятельной работы, этапы осуществления и уровни учебной деятельности. Отмечено влияние самосто-ятельной работы студента на формирование целеустремленности, ответственности, творчества.

Ключевые слова: самостоятельная работа студента, индивидуальная работа, коллективная работа, профессиональные качества.

THE SUMMARY

INDEPENDENT WORK OF STUDENTS AS A FORM OF SIGNIFICANT IMPROVEMENT PROFESSIONAL QUALITIES FUTURE SPECIALISTS

In this paper, the organization of independent student work and its influence on the formation of professionally significant qualities of future specialists. Represented individual and collective views of students, teacher and student functions in the organization of independent work, the stages of implementation and levels of training. The influence of independent student work on the formation of commitment, responsibility and creativity.

Key words: self-study student, individual work, teamwork, professional quality.